

VEDECKÉ SPRÁVY

LUBOMÍR VILIAM PRIKRYL

SPOLUPRACOVNÍCI MATEJA BELA V OBLASTI GEOGRAFIE

Matej Bel was an excellent organizer. On his extensive work he did not work alone, but he created a wide sphere of workers from a number Geogr. Čas., 36, 1984, 1; 1 fig., 32 refs.

Lubomír Viliam Prikrýl: Matej Bel's Co-workers in the Field of Geography. of his own former pupils and school-fellows, friends and other Hungarian savants. Basic data were elaborated by the individual co-workers to compile the definitive texts, but also finished texts were handed over and both the maps and illustrations were prepared, too, by them. Among these Bel's co-workers especially Juraj Bohuš, Georg Buchholtz jun., Samuel Mikovíni, Georg Buchholtz sen. and Ján Tomka-Sásky were outstanding.

Projekt rozsiahleho vlastivedného, historickogeografického diela o Uhorsku, ako si ho predstavoval významný slovenský vedec 18. stor. Matej Bel (1684—1749), sa v tom čase nedal realizovať a jeden človek ho už absolútne nemohol uskutočniť. M. Bel sa síce veľkej časti svojho projektu vzdal, ale ani tak sa mu nepodarilo vydať tlačou ucelené dielo. Nepodarilo sa mu to i napriek tomu, že si vytvoril široký okruh pomocníkov, spolupracovníkov a spoluautorov.

Už Belova práca *Hungariae antiquae et novae prodromus*, ktorú vydal r. 1723 v Norimbergu Peter Conrad Monath a ktorá bola vlastne osnovou jeho veľkolepého projektu, bola kolektívnym dielom. Obsahovala historickú i geografickú časť. Z hľadiska geografie tu treba spomenúť predovšetkým opis Spiša, ktorý vypracoval rektor evanjelického lýcea v Kežmarku Juraj Bohuš (1687—1722). Bol to Belov spolužiak ešte z Banskej Bystrice.

J. Bohuš sa prírodovedeckým výskumom Spiša venoval už od r. 1711. Skúmal tiež jaskyne, a to tak v Belianskych Tatrách, ako aj v Pieninách. Za pomoci kažmarského lekára Daniela Fischera (1695—1746) zostavil z „dračích“ kostí z pieninskej jaskyne Aksamitka kompletnú kostru a poslal ju cisárovi Leopoldovi I., za čo bol povýšený do šľachtického stavu a dostal titul „*aulae familiaris*“. M. Bel prosil, ba priam modlikal u J. Bohuša, aby aj jemu predal a poslal kosti „draka“. J. Bohuš tieto kosti aj poslal, ale bez presnej lokalizácie. Išlo zrejme o kosti jaskynného medveďa (*Ursus spelaeus*). Keď M. Bel dostával obsiahle opisy liptovských jaskýň od G. Buchholtza ml., od J. Bohuša žiadal, aby aj on takto spracoval spišské jaskyne.

Bohušov historickogeografický opis Spiša *Historiae comitatus Scepusiensis* bol vypracovaný podľa Belových inštrukcií. V úvode sa autor usiloval vysvetliť pôvod mena Spiš, potom nasledoval opis prírody. Pri horopise uvádzal jednotlivé vrchy Volovec (*Wolowetz*), Kráľova hoľa (*Králowa Hola*) a iné. Hory Spiša celkove nazval *Montes Carpathici* alebo *Montes Hungariae*. Z riečnej siete spomenul Poprad, Dunajec, Hornád a Hnilec a opísal priebeh ich tokov. Zmienil sa aj o rastlinstve a živočíšstve, spomenul aj spišské jaskyne. V ďalšom texte opísal jednotlivé spišské mestá, hrady, mestečká a obce. Vo všeobecnosti používal latinské, nemecké, maďarské a slovenské názvy.

Bohušov opis Spiša *Historico-geographica descriptio terra Scepusiensis*, ktorého rukopis sa zachoval, vyšiel r. 1912 samostatne v nemeckom preklade pod názvom *Historisch-geographische Beschreibung des Zipser Landes*. Preložil a vydal ho spišský Nemeč, profesor na evanjelickom lýceu v Kežmarku, Johann Lipták (1889—1958) [3, 9, 28, 29, 30, 31].

K opisu Spiša vypracoval mapu tohto územia cisársko-kráľovský nadporučík inžinier Paul Kray de Rokus (*1720). Do medi ju vyryl norimberský rytec Johann Georg Puschner (1680—1749). Mapa bola v mierke asi 1:185 500 a mala názov *Terra seu comitatus Scepusiensis tabula*. Terén na nej vyjadrovala typická kresba kopčiekov. Veľmi výrazne boli na nej zakreslené Tatry, označené ako *Montes Carpatici*. Mapa nebola ešte dostatočne presná. Chyby v polohe, a to tak v dĺžkach ako aj v šírkach, dosahovali 20'. Nesprávnosť mapového obrazu vidieť aj na zákrese riečnej siete.

Zachovala sa aj rukopisná predloha tejto mapy. P. Kray de Rokus ju vypracoval ešte r. 1715. Mapa *Ichnographische delineation des ganzen Zipser Comitatus* bola v mierke asi 1:116 000 [23, 27, 30].

Opis demänovských, ale aj iných slovenských jaskýň *De antris et specubus Hungariae* vypracoval pre toto Belovo dielo rektor latinskej školy v Paludzi Georg Buchholtz ml. (1688—1737), ktorý bol autorom aj náčrtu pre vypracovanie mapy Demänovskej ľadovej jaskyne. Vo svojom texte G. Buchholtz ml. spomenul z Demänovskej doliny Demänovskú ľadovú jaskyňu, jaskyne Okno a Dvere a napokon sa tu zmienil aj o jaskyniach v Jánskej doline a o Silickej ľadnici [31, 32].

Štať o termálnych kúpeľoch vo Vyhniach a v Sklených Tepliciach *De thermis Hungariae* dodal M. Belovi banskobystričský mestský lekár a chemiatrik Karl Otto Moller (1670—1747), ktorý bol aj riadnym lekárom Zvolenskej a Turčianskej stolice. V Banskej Bystrici založil súkromnú lekársku školu. Nazývali ho „uhorským Hippokratom“. V tejto štáti sa K. O. Moller venoval z veľkej časti chemicko-lekárskej analýze týchto liečivých prameňov. V úvode sa zmienil aj o iných kúpeľoch na Slovensku: Bojnice, Lúčky, Pieštany, Rybáre (dnešný Sliač), Rajecké Teplice, Turčianske Teplice, Liptovský Ján, Trenčianske Teplice i Jur pri Bratislave [1, 30, 31].

Rozpravu o Trenčianskych Tepliciach tu mal zasa osobný lekár ostrihomského arcibiskupa so sídlom v Bratislave kardinála, grófa Imreho Csákyho (1672—1732). Belov švagor Andreas Hermann (1693—1764). Spis o kúpeľoch v Trenčianskych Tepliciach *De thermis Trentsiniensibus commentariolus historico-phisco-medicus* vydal A. Hermann samostatne r. 1726 v Lipsku [30, 31].

Jedným z najvýznamnejších Belových spolupracovníkov bol slovenský technický polyhistor, úradný inžinier — matematicus — Bratislavskej stolice Samuel Mikovíni (1686?—1750). Pracoval vo viacerých odboroch, zväčša však technic-

kého charakteru, a to ako kreslič, rytec, meliorátor, staviteľ, architekt, montanista, vodohospodár, strojár, matematik, astronóm, geodet, kartograf, fortifikátor, pyrotechnik, pedagóg, ba aj ako archeológ. Pre Belov Prodrumus vypracoval rad ilustrácií. Predovšetkým to bola mapa Demänovskej ľadovej jaskyne *Antra Deminfaivensia admiranda in comitatu Liptoviensi* v mierke asi 1:350. Vypracoval ju podľa náčrtov G. Buchholtza ml. Na mape boli zakreslené dve jaskyne, ktoré tvoria dnešnú Demänovskú ľadovú jaskyňu. Boli to Menšia (*Antrum Cserna Minus*) a Väčšia (*Petrae Cserna seu Negrae Antrum Maius*) Čierna jaskyňa. Obe sú v skutočnosti spojené. Dokonca Menšia Čierna jaskyňa bola potom dlho neznáma a až r. 1909 ju znovu objavil Andrej Žuffa z Palúdzky. Zemepisnú orientáciu mapy určujú dve veterné ružice. Jednotlivé časti jaskyne sú označené v kresbe číslicami. Súčasťou mapy je aj bohatý vysvetľujúci text — celkom 58 lokalít. V tom čase bola takáto mapa jaskyne vari v celej Európe ojedinelá.

Okrem toho boli v tomto Belovom diele od S. Mikovíniho ešte dva pohľady na Sklené Teplice a jeden pohľad na Vyhne, postava uhorského mládenca — *Adolescens Hungarus* — s pohľadom na Bratislavu, kresba neznámeho hradu i luľkovca zlomocného (*Atropa bella-donna*) [3, 7, 10, 12, 14, 21, 22, 23, 25, 27].

G. Buchholtz ml. sa zaoberal prírodovedeckým výskumom už od r. 1714, kedy po skončení vysokoškolských štúdií v Nemecku prišiel na svoje prvé pôsobisko v Paludzi. Od r. 1718 spolupracoval už aj s M. Belom. Venoval sa štúdiu Liptova po viacerých stránkach: zámky (Hrádok, Likava), minerálne pramene (Liptovský Ján, Boca, Lúčky), jaskyne (Demänovská a Jánska dolina) a iné, najmä prírodné osobitosti. Podobne študoval aj Oravu a Spiš. S M. Belom udržiaval veľmi čulý písomný styk. Aj po vyjdení Prodrumu mu posielal správy o demänovských i jánskych jaskyniach. Pokiaľ išlo o „dračie“ kosti, G. Buchholtz ml. ich posielal najprv na určenie D. Fischerovi do Kežmarku. Jemu však posielal aj vzorky kvapľov a jaskynného sintra. D. Fischer potom ešte r. 1719 dokonca napísal aj rozpravu o jaskynných kvapľoch. Zaoberal sa pritom najmä ich chemickými vlastnosťami. Tento článok vyšiel tlačou r. 1722 pod názvom *Aquarum petrefactio*. Neskôr G. Buchholtz ml. zašiel aj za J. Bohušom do Kežmarku, aby si nakreslil jeho nálezy „dračích“ kostí *ossa Draconum*. M. Bel podľa týchto kresieb súdil, že ide o kosti nejakej ľavy alebo somára. Jeden „dračí“ zub poslal G. Buchholtz ml. aj Pálovi Ujfalušsimu do Dviackej Novej Vsi v Nitrianskej stolici.

G. Buchholtz ml. poslal postupne M. Belovi aj opisy Liptova a Oravy, ako aj správy o Silickej ľadnici a o iných gemerských jaskyniach. Tieto opisy dopĺňal aj mapovými náčrtmi, ktoré sa však, žiaľ, nezachovali. M. Bel bol s týmito materiálmi veľmi spokojný.

Výskumy na území Liptova robil G. Buchholtz ml. aj za podpory vrchností. Veľmi mu bol totiž naklonený liptovský podžupan Johann Christoph Kneberitsch. Od neho sa o Buchholtzových výskumoch dozvedeli aj ostatní liptovskí zemani a magnáti, ktorí sa usilovali pomôcť mu. Z nich v tomto smere najaktívnejší bol Martin Szentiványi z Liptovského Jána, ktorého synovia chodili do školy v Paludzi. Tento mu umožnil najmä výskumy jaskýň v Jánskej doline. Pri výskumoch Gemera mu pomáhal zasa podžupan Gemeskej stolice Pál Lányi [1711—1744] [3, 4, 7, 8, 10, 11, 12, 15, 29, 31, 32].

Keď r. 1722 J. Bohuš zomrel, stal sa rektorom evanjelického lýcea v Kežmarku G. Buchholtz ml. V tom čase často navštevoval Tatry, a to aj v rámci

exkurzií so študentmi. Niektoré tieto cesty aj opísal. Na základe svojich prírodovedeckých štúdií však písal a publikoval články nielen o jaskyniach, ale aj s tematikami zoológickou, hydrologickou, klimatologickou, astronómickou, mineralogickou, botanickou i vlastivednou. Tatrám sa však venoval už aj skôr. Už r. 1717 vypracoval panoramatický pohľad na toto pohorie. Panoráma mala názov *Delineatio et nomenclatura Montium Carpathicorum, qualiter sese Lomnitzae conspiciendi sistunt*. Znázorňovala pohľad na Tatry od Veľkej Lomnice. Tlačou ju vydal až r. 1783 bratislavský richtár, historik a geograf Karl Gottlieb Windisch (1725—1793) vo svojom časopise *Ungarisches Magazin* [10, 28, 29, 31].

Na tomto mieste sa žiada spomenúť aj nemeckého polyhistora — lekára a cestovateľa z Wolfenbüttelu Franza Ernsta Brückmanna (1697—1753), ktorý r. 1724 navštívil Slovensko a hneď na začiatku svojej cesty v Bratislave navštívil M. Bela, potom precestoval takmer celé Slovensko a robil výskumy a prieskumy zväčša prírodovedeckého charakteru. Vďaka M. Belovi mal možnosť obracať sa na jeho spolupracovníkov. V Paludzi ho napr. prijal rektor tajomšej latinskej školy Martin Bohurad, po Tatrách ho zasa sprevádzal G. Buchholtz ml. Svoje poznatky zo Slovenska F. E. Brückmann publikoval ako články vo v Bratislavskej ročenke *Sammlung von Natur- und Medicin*, ako ja vo forme listov, ktorých bolo sto. Tieto vyšli r. 1742 vo Wolfenbütteli súborne pod názvom *Centuria epistolarum itinerarium* [10, 12, 28, 29].

Je pochopiteľné, že ani na svojom veľkom diele (vlastivedný historicko-geografický opis jednotlivých uhorských stolíc) nepracoval M. Bel sám, mal široký okruh spolupracovníkov. Boli to najmä jeho spolužiaci, bývalí žiaci, priatelia, ale aj iní učitelia v Uhorsku.

Otec paludzského a neskôr kežmarského rektora Georg Buchholtz st. (1643—1724) pôsobil ako evanjelický kňaz vo Veľkej Lomnici. Často navštevoval Tatry a vlastne bol ich prvým skutočným znalcom. Bol autorom aj prvého podrobného opisu tohto horstva. Roku 1719 ho zrejme napísal po nemecky. Roku 1725 ho D. Fischer preložil do latinčiny — *Montium Carpathicorum comitatus Scepusiensis descriptio aucta et illustrata*. Už r. 1719 vypracoval k tomuto opisu panorámu Tatier majiteľ Veľkej Lomnice, Huncoviec a Starej Lesnej Stephan Berzeviczy. Zobrazovala pohorie od Mengusovskej doliny po Belianske Tatry a obsahovala viac ako tridsať topografických názvov. M. Bel tento opis G. Buchholtza st. použil ako podklad pre stať o Západných i Vysokých Tatrách, ktorú zaradil do opisu Liptova. Do nemčiny preložené dielko G. Buchholtza st. *Das weit und breit erschollene Zipser-Schnee-Gebürg* vydal samostatne r. 1899 v Levoči Samuel Weber (1835—1908), ktorý bol evanjelickým farárom v Spišskej Belej a ktorý sa venoval histórii. G. Buchholtz st. opísal aj svoj výstup na Slavkovský štít r. 1664. Tento opis vyšiel tlačou až r. 1774 [17, 29, 32].

Z Belových banskobystričských žiakov jeho mimoriadne významným spolupracovníkom sa stal Ján Matolay. M. Bel mienil precestovať celé Uhorsko, ale tam, kam sa sám nemohol dostať, posielal práve jeho. Už pre *Prodramus* J. Matolay vypracoval stať o šopronských vinohradoch a o tamojšom víne. Je veľmi pravdepodobné, že bol autorom aj rukopisov podobných stať o bratislavskom a svätajurskom vinohradníctve. J. Matolay sa významne — možno aj autorsky — podieľal na vypracúvaní rozpravy o uhorskom poľnohospodárstve *Tractatus de re rustica Hungarorum*. Zachoval sa aj jeho rukopis *Commentatio de comitatu Posoniensi*, ktorý sa stal podkladom pre Belov opis Bratislavskej stolice.

Vo veľkej miere tu ide dokonca o doslovné zhody. Vieme aj to, že J. Matolay spracoval v Belových intenciách aj opis Komárňanskej stolice [16, 30].

Iný Belov žiak z banskobystrického evanjelického lýcea Ján Tomka-Sásy (1692—1762) vypracoval pre svojho učiteľa zasa opis Rábskej stolice *Notitia comitatus Jauriensis*. V rokoch 1724 až 1732 totiž J. Tomka-Sásy pôsobil ako rektor gymnázia v Rábe, potom bol konrektorom a neskôr rektorom evanjelického lýcea v Bratislave. Originál opisu Rábskej stolice, ktorý poslal M. Belovi r. 1730, sa stratil.

J. Tomka-Sásy vydal niekoľko geografických prác aj samostatne. Roku 1748 vyšla jeho učebnica zemepisu *Introductio in orbis hodierni geographiam*. Bola to učebnica všeobecného zemepisu i regionálnej geografie celého sveta. J. Tomka-Sásy tu prvý raz uviedol popri latinskej, nemeckej a maďarskej aj slovenskú odbornú zemepisnú terminológiu. Práca bola úspešná. Dosiahla viacero vydaní, a to v rokoch 1750, 1777 a 1793. Od r. 1777 bola v súlade s novou školskou osnovou *Ratio. educationis* oficiálnou učebnicou pre 3. a 4. triedu.

V rokoch 1750 a 1751 vyšiel od J. Tomku-Sáskeho anonymne historický atlas Uhorska *Regn. Hungariae* s devätnástimi mapami, ktoré vyryl bratislavský rytec Sebastian Zeller.

Keďže M. Bel svoje dielo nevydal celé, J. Tomka-Sásy mienil vypracovať päťzväzkovú prácu o celom Uhorsku, ktorá však mala mať najmä historicko-geografický charakter. Roku 1759 vyšla osnova tejto práce pod názvom *Conceptus introductio in notitiam regni Hungariae, geographicam, historicam, politicam et chronologicam*. Vlastné dielo však J. Tomka-Sásy už nestihol napísať a vydať — prekazila mu to smrť.

J. Tomka-Sásy pripravil ešte učebnicu historickej geografie Uhorska, ktorá pod názvom *Introductio in geographiam Hungariae antiqui et medi aevi* vyšla až neskoro po jeho smrti (r. 1781). Obsahovala niektoré mapy z jeho už spomínaného atlasu [5, 13, 18, 23, 24, 26, 27, 31].

Určité geografické údaje dodali M. Belovi a tí spolupracovníci, ktorí mu vypracúvali historické state. Takto mu minulosť i súčasnosť Banskej Štiavnice spracoval tamojší vzdelanec Joseph Richter. Študovaný prešovský obchodník s vínom Andreas Fuker (+1751), ktorý sa zaoberal aj históriou, napísal pre M. Bela dejiny i súčasnosť Prešova. Samostatne vydal r. 1749 v Prešove spis o Slánskych vrchoch pod názvom *Montium vitiferorum Tokaiensis, Tarzal, Tálya, Mád et reliquorum nec non regionis vicinae geographica representatio*. Na opise Šariša spolupracoval aj prešovský lekár, neskôr hlavný lekár Šarišskej stolice Ján Adam Rayman (1690—1770), ktorý bol u nás priekopníkom variolizácie. Venoval sa aj meteorológii a barometrickým meraniam. Výsledky svojich pozorovaní pravidelne uverejňoval v časopisoch. Medzi Belových spolupracovníkov patrila aj rábsky lekár János Péter Komáromy (1692—1761). Učený zeman Andrej Čemanka vypracoval pre M. Bela opis Turca [30, 31].

Na poli prírodných vied s M. Belom spolupracoval aj praktický lekár v Spišskej Novej Vsi Johann Milleter (1691—1755), ktorý bol neskôr hlavným lekárom Spišskej stolice a profesorom na univerzite v Petrohrade. Zaoberal sa prírodnými vedami, najmä mineralógiou [30, 31].

Fyzikus Gemerskej stolice István Pál Bácsmegyei (1690?—1735) sa vynoval aj balneológii a meteorológii. V tomto smere spolupracoval aj s M. Belom. Sám uverejňoval v časopisoch články s meteorologickou problematikou [31].

S. Mikovíni vypracoval mapy aj pre Belovo vlastivedné, historickogeografické dielo o Uhorsku. Roku 1731 ho touto úlohou poveril sám cisár Karol VI. S. Mikovíni pracoval na mapovaní Uhorska aj po r. 1735, kedy sa stal cisársko-kráľovským inžinierom dolnouhorských banských miest so sídlom v Banskej Štiavnici a profesorom banskej školy v Banskej Štiavnici, ktorú z poverenia cisára aj sám založil. S. Mikovíni sa pustil do práce veľmi zodpovedne. Dovtedajšiu mapovú tvorbu odsúdil a sám si vzal za základ najmodernejšie metódy triangulácie s použitím astronomicky určených polôh. O metodike svojej práce uverejnil tri štúdie. Prvá štúdia *Epistola de methodo concinnandarum mapparum Hungariae* vyšla r. 1732 samostatne v Bratislave vo forme listu, ktorý adresoval M. Belovi. Ďalšie dve štúdie uverejnil v 1. a 3. zväzku Belových Notícií.

Nevieme, či S. Mikovíni takto zmapoval celé územie Uhorska. S istotou však môžeme tvrdiť iba to, že stolice, ktoré zaberali územie dnešného Slovenska, spracoval všetky. Belovo dielo *Notitia Hungariae novae historico geographica* nevyšlo tlačou celé, vyšli iba štyri zväzky (1735—1742). Pre všetky stolice, ktorých opisy tu boli uverejnené, boli aj Mikovíniho mapy. Boli to mapy stolíc Bratislavskej, Turčianskej, Zvolenskej, Liptovskej, Peštianskej, Pilišskej, Šoltskej, Novohradskej, Tekovskej, Nitrianskej a Hontianskej. Na poslednej mape bol zakreslený aj Malohontiansky dištrikt. Takmer všetky tieto Mikovíniho mapy ryl Georg David Christoph Nicolai.

Mikovíniho mapy boli prvými mapami týchto území vôbec. Staršou bola iba spomenutá Krayova mapa Spiša.

Mikovíniho mapy boli skutočne kvalitné. S Belovým textom sa síce celkom nezhodovali, ale rozdiely neboli veľké. Nerovnosti povrchu na týchto mapách vyjadrovali spádové, avšak zväčša skrížené šrafo. Oproti kopčekovej metóde to bol významný krok vpred. Lesy znázorňovala náznaková kresba lesa a polia vyjadrovali štvorčeky, v ktorých boli rovnobežné šrafo, kolmé na šrafo v susednom štvorčeku. Obce boli nakreslené v pôdorysoch. Pri podrobnejšom skúmaní vysvitlo, že vo väčšine prípadov ide o skutočné pôdorysy. Na rozdiel od Belovho textu, kde boli názvy latinské, nemecké, maďarské i slovenské. S. Mikovíni na svojich mapách uvádzal zväčša nemecké a maďarské pomenovania.

Okrem toho S. Mikovíni pre toto Belovo veľdielo vypracoval aj niekoľko ďalších ilustrácií. Boli to napr. pohľady na mestá a hrady Bratislava, Jur pri Bratislave, Pezinok, Modra, Červený Kameň, Smolenice, Trnava, Vyšehrad a Budín s Pešťou, ďalej alegorické kresby s erbami stolíc pre záhlavie opisu tej-ktorej stolice. V nich boli aj skutočné pohľady na mestá alebo hrady. Podobné veduty a kresby boli aj na niektorých jeho mapách stolíc [2, 6, 14, 19, 23, 25, 27, 30, 31].

S. Mikovíni vypracoval aj rad iných máp, ktoré však zostali v rukopise. Týkali sa najmä divočenia Dunaja pri Bratislave a území v oblasti stredoslovenských banských miest. Ešte počas svojho študijného pobytu v Nemecku vydal tlačou dve série rytín, ktoré zobrazovali pohľady na mestá Norimberg a Altdorf. Okrem toho vydal vo Viedni r. 1739 rozpravu o kvadratúre kruhu [25].

Pre opis Mošonskej stolice vypracoval mapu Mikovíniho žiak a nástupca, bratislavský stolíčný geometer János Kovács, rodák z Rábu (*1700?), ktorý bol v čase, kedy vyhotovil zmienenú mapu, ešte dvorným inžinierom Ostrihomského arcibiskupstva. Mapa *Mappa comitatus Mononsiensis* vyšla tlačou spolu s opisom stolice až r. 1892. Vtedy vydal tento opis maďarský politik a cesto-

vateľ, gróf Jenő Zichy (1837—1906). Kováčsovu mapu vyryl do medi aj G. D. C. Nicolai. Bola v mierke asi 1:160 000. Bolo na nej vidieť Mikovíniho vplyv.

Táto mapa je významná najmä preto, že dokumentuje priebeh bratislavského

Obr. 1. Kováčsova mapa Mošonskej stolice.

poludníka, ktorý pre svoje práce na mapách uhorských stolíc zaviedol práve S. Mikovíni. Z mapy jasne vidieť, že poludník prechádzal severovýchdnou vežou Bratislavského hradu.

J. Kovács bol činný aj literárne, avšak iba ako historik [23, 25, 27].

Okrem S. Mikovíniho a J. Kovácsa však mapy pre Belovo dielo pripravovali aj ďalší autori, ako bližšie neznámi Pech, Peszler a Müller [6].

Pre zemepisné dielo M. Bela vznikla z Mikovíniho podkladov aj mapa po Mikovíniho i Belovej smrti. Roku 1753 J. Tomka-Sásky vydal Belovu učebnicu zemepisu Uhorska *Compendium Hungariae geographicum*. Mikovíniho žiak, bratislavský mestský inžinier Andreas Erik Fritsch [1715—1778] vypracoval pre túto knižku podľa podkladov svojho učiteľa mapu celého Uhorska *Tabula nova inclyti regni Hungariae juxta nonnullas observationes Samuelis Mikoviny concinnata ab Andrea E. Fritsch*. Do medi ju vyryl S. Zeller, bola v mierke asi 1:1 950 000 a znázorňovala predovšetkým administratívne rozdelenie Uhorska [23, 27].

M. Bel popri svojej vedeckej erudovanosti bol aj vynikajúcim organizátorom. Vedel zorganizovať široký okruh spolupracovníkov z radov svojich žiakov, spolužiakov, priateľov a iných uhorských pracovníkov v rôznych vedeckých disciplínach, dokázal pre spoluprácu získať aj zahraničných učencov. Mienil dokonca založiť aj vedeckú spoločnosť, avšak tento zámer sa mu nepodarilo uskutočniť. Príčinou boli najmä rôzne politické a konfesijné prekážky. Určitú negatívnu úlohu pritom zohralo aj to, že kežmarský lekár D. Fischer vyšiel s návrhom na utvorenie vedeckej spoločnosti v Uhorsku. Jeho projekt bol náročnejší ako Belov. Dokonca r. 1732 vydal tlačou aj akýsi pozývaci list *Epistola invitatoria eruditis Pannoniae dedicata*, v ktorom rozviedol svoj zámer. Vyslovil tu aj svoj nesúhlas s vedeckou metódou M. Bela, z čoho vyplynulo, že sa s ním nemienil v tejto organizačnej činnosti v nijakom prípade spojiť [30, 31]. D. Fischerovi sa však tiež nepodarilo svoj zámer realizovať a nijakú kolektívnu prácu ani nezačal. Činnosť M. Bela bola preto prvým pokusom u nás o kolektívnu prácu na poli vedy a bola to práca na mimoriadne širokej základni.

LITERATÚRA

1. BOKESOVÁ-UHEROVÁ, M.: Karol Otto Moller (1670—1748). Pravda, 48, Bratislava 14. 8. 1967. — 2. BORBÉLY, A.: Újabb adatok Mikovíni Sámuel életrajzához és műveihez. Térképészeti Közl., 3, Budapest 1934. — 3. BRTÁŇ, R.: Prvý propagátor jaskýň na Slovensku, I. Krásy Slov., 34, Bratislava, Martin 1957. — 4. BRTÁŇ, R.: Prvý propagátor jaskýň na Slovensku, II. Krásy Slov., 35, Bratislava 1958. — 5. CSINÁDY, G.: Földrajzi tankönyvirodalmunk a XVIII. században. Pedag. szemle, 9, Budapest 1959. — 6. DÉKÁNI, K.: BÉL Mátyás földrajza. Marosvásárhely 1903. — 7. DROPPA, A.: Historiografia demänovských jaskýň. Slov. kras, 10, Martin, Liptovský Mikuláš 1972. — 8. DUKA, Z., N.: Academia Leopoldina a jej vplyv na vývoj medicíny a prírodných vied na Slovensku do konca 18. storočia. Z dejín vied a techniky na Slovensku, 7, Bratislava 1974. — 9. HOUDEK, I.: Z minulosti slovenských jaskýň. Prír. a Spoloč., 3, Martin 1954. — 10. HOUDEK, I.: Denník Juraja Buchholtza ml. (1709—1737). Krásy Slov., 34, Bratislava, Martin 1957.
11. JAMNICKÝ, J.: Slovenský jaskyniar z prvej polovice XVIII. storočia Geogr. Čas., 8, Bratislava 1956. — 12. KORBAY, F.: Z dejín jaskyniarstva na Slovensku. Zemep. Sbor. SAVU, 4, Bratislava 1952. — 13. MÁRKI, S.: A földrajz-tanítás története Magyarországon. Földrajzi Közlem., 19, Budapest 1891. — 14. MARTINKA, J.: Samuel Mikoviny —

priekopník slovenskej vedy a techniky v 18. storočia. Naša veda, 1, Bratislava 1954. — 15. MELZER, J.: Biographieen berühmter Zipser. Kaschau 1832. — 16. MÉSZÁROS, I.: Bél Mátyás születésének 270. évfordulójára. Statis. szemle, 32, Budapest 1954. — 17. MIŠIANIK, J.: Životopis Juraja Buchholtza. Litteraria historica slovaca, 1—2, Bratislava 1946—1947. — 18. MOLNÁR, A.: A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században. Budapest 1881. — 19. MOLNÁR, L.: Történeti viszapillantás a magyar térképészet fejdődésére. Magy. katonai szemle, 14, Budapest 1944. — 20. OBERUČ, J.: Črty zo života a diela Mateja Bela. „Doplňky k práci Matej Bel pietista na Slovensku v XVIII. storočí“, Bratislava 1940.

21. POSEWTZ, T.: A Tátra régi kutatói. Magyarországi Kárpátgyesület Évk., 40, Igló 1913. — 22. PRIKRYL, L. V.: Príspevok k vývoju speleológie na Slovensku, [Slovenské jaskyne na mapách]. Z dejín vied a techniky na Slovensku, 8, Bratislava 1977. — 23. PRIKRYL, L. V.: Vývoj mapového zobrazovania Slovenska. Bratislava 1977. — PRIKRYL, L. V.: Vyučovanie zemepisu a tvorba učebníc v Uhorsku so zreteľom na Slovensku do začiatkov 19. storočia. Geogr. Čas., 32, Bratislava 1980. — 25. PURGINA, J.: Tvorcovia [1700—1750]. Život a dielo. Bratislava 1958. — 26. PURGINA, J.: Ján Tomka-Sásky ako historický geograf. Geogr. Čas., 12, Bratislava 1960. — 27. PURGINA, J.: Tvorcovia kartografie Slovenska do pol. 18. storočia. Bratislava 1972. — 28. RADWAŃSKA-PARYSKA, Z. — PARYSKI, W. H.: Encyklopedia Tatrzańska. Warszawa 1973. — 29. SZAFŁARSKI, J.: Poznanie Tatr. Szkice z rozwoju wiedzy o Tatrach do połowy XIX wieku. Warszawa 1972. — 20. TIBENSKÝ, J.: Dejiny vedy a techniky na Slovensku. Martin 1979.

31. TIBENSKÝ, J. — HROCHOVÁ, M. — MAUEROVÁ, M.: Biobibliografia prírodných, lekárskejších a technických vied na Slovensku do roku 1850. Martin 1976. — 32. WEBER, S.: Die Familie Buchholtz im Dienste der Touristik und der Naturwissenschaft. Jb. d. Ungarischen Karpathenvereins, 27, Igló 1905.

Lubomír Viliam Prikrýl

MATEJ BEL'S CO-WORKERS IN THE FIELD OF GEOGRAPHY

Matej Bel did not work on his work alone, but organized a sphere of workers. They were his own former pupils and school-fellows, friends and other savants in the Old Hungary. Already his document *Hungariae antiquae et novae prodromus* was a collective work. The description of the Spišská Stolitsa [Spiš See] was here by Juraj Bohuš, being mapped by Paul Kray de Rokus, an essay on the caves by Georg Buchholtz jun., the texts on thermal spas by Karl Otto Moller and Andreas Hermann and at last several illustrations by Samuel Mikovíni. G. Buchholtz jun. cooperated with M. Bel for a long time, sending him reports on the nature, being aimed at the caves in the Liptov, Orava and Gemer lands. He cooperated at the same time also with J. Bohuš, Daniel Fischer and even with a German savant Franz Ernst Brückmann. He was engaged also with the exploration of the Tatra Mts.

Also in compiling the great local historico-geographical work on the Old Hungary — *Notitia Hungariae novae historico geographica* — M. Bel had a wide sphere of co-workers. He compiled a description of the Tatra Mountains according to a work by Georg Buchholtz sen., the greatest then expert for this mountain range. Ján Matolay was the author of basic data for the description of the Bratislavská Stolitsa (Bratislava See). The description of the Rábska Stolitsa [Ráb See] was elaborated by Ján Tomka-Sásky, which himself was also author of several works of geographical nature. Further M. Bel's cooperators were Joseph Richter, Andreas Fuker, Ján Adam Raymann, János Péter Komáromy, Andrej Čemanka, Johann Milleter and István Pál Bácsmegyei. It was S. Mikovíni who elaborated the maps of the individual stolitsas [sees]. The

maps for this Bel's work, however, were elaborated also by János Kovács, Pech, Peszler and Müller.

J. Tomka-Sásky published Bel's textbook of geography of the Old Hungary after his death. Andreas Erik Fritsch elaborated a map of the country for it according to the basic materials of S. Mikovíni.

Fig. 1. Kovács's map of the Mošonská Stolitsa (Moson See).

Translated by A. Крајčić

Любомир Вильям Прикрыл

СОТРУДНИКИ МАТЕЯ БЕЛА ПО ГЕОГРАФИИ

Матей Бел не трудился над своими произведениями в одиночку, а привлекал к ним определенную группу сотрудников. В ее состав входили бывшие его ученики, однокурсники, друзья и другие ученые Венгрии. Уже его произведение *Hungariae antiquae et novae prodromus* носило коллективный характер. В нем были включены: описание Спишского комитата-вотчины Юрая Богуша, равно как и соответствующая карта Паула Краи де Рокус, статья о пещерах Георга Бухгольца младшего, тексты о термальных курортах Карла Отто Моллера и Андреаса Германна, а также несколько иллюстраций Самуела Миковини. Г. Бухгольц младший продолжительное время сотрудничал с М. Белом и отправлял ему отчеты о природе с ориентировкой на пещеры в Липтове, на Ораве и в Гемере. Он также сотрудничал с Ю. Богушом, Даниелом Фишером и с немецким ученым Францем Эрнстом Брюкманном. Он занимался также исследованием Татр.

При составлении крупного краеведческого произведения — *Notitia Hungariae novae historico geographica* — М. Бел привлекал также обширную группу сотрудников. На основе произведения в то время крупнейшего знатока Татр Георга Бухгольца старшего он создал описание этих гор. Ян Малотай был автором основного материала для описания Братиславского комитата-вотчины. Описание Рабского комитата-вотчины составил Ян Томка-Саски, который сам являлся автором нескольких произведений географического характера. Далее с М. Белом сотрудничали Йосеф Рихтер, Андреас Фукер, Ян Адам Рейманн, Янош Петер Комароми, Андрей Чеманка, Йоганн Миллетер и Иштван Пал Бачмедей. С. Миковини создавал для этого произведения карты отдельных комитатов-вотчин. Однако карты для этого произведения создавали также Янош Ковач, Пех, Песлер и Мюллер.

Я. Томка-Саски после смерти М. Бела опубликовал его учебник по географии Венгрии. Карты страны для этого учебника создал Андреас Эрик Фрич по картматериалам С. Миковини.

Рис. 1. Карта Мошонского комитата-вотчины Ковача.

Перевод: Л. Правдова